

ΠΡΟΣΩΠΟΠΟΙΑ ΤΟΥ ΗΛΙΟΥ

τι αἱ μυθολογικαὶ τοῦ ἡλίου παραστάσεις καὶ εἰκό-
νες ἀπὸ παλαιωτάτων χρόνων μέχρι σήμερον εὐδιά-
κριτα διετήρησαν τὰ ἴχνη αὐτῶν ἐν τῷ στόματι τοῦ
ἑλληνικοῦ λαοῦ καθόλου, ἀλλ' ἀσυνειδήτως πλέον,
καθ' ὅσον ταῦτα ἤδη πρὸ πολλοῦ ἔχουσιν ἀπολέσει τὴν
μυθολογικὴν αὐτῶν ἀξίαν, τοῦτο μαρτυροῦσι πολλὰ καὶ
διάφορα ζῶντα μνημεῖα τῆς θείας ἢ καὶ ἀνθρωπομόρφου
παραστάσεως τοῦ λαμπροῦ καὶ μεγαλοπρεποῦς τῆς ἡμέρας
ἀστέρος παρὰ τοῖς ἀπανταχοῦ Ἑλλησι καθόλου, ὡς κάλλιστα
ἔχει διδάξει ὁ ἀοίδιμος Ν. Πολίτης¹, καὶ ἐν Πόντῳ. Φρο-
νοῦντες δέ, ὅτι διὰ τῆς περισυλλογῆς καὶ παραθέσεως ὅσον
τὸ δυνατόν περισσοτέρων στοιχείων συναφῶν πρὸς τὸν ἥλιον
καὶ τὰς παραστάσεις αὐτοῦ ὡς θεοῦ ἢ καὶ ὡς προσώπου
ὑπερανθρώπου παρὰ τοῖς ἡμετέροις παρέχομεν συμβολὴν
οὐχὶ ἀναξίαν λόγου εἰς τὴν λαογραφίαν, παραθέτομεν
ἐνταῦθα ὅσα ἐκ Πόντου ἠδυνήθημεν νὰ συλλέξωμεν
συναφῆ πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ ἡλίου καὶ μάλιστα ἱκανὰς
ἐκ τῆς Ποντικῆς διαλέκτου φράσεις τὴν προσωποποιίαν
αὐτοῦ μαρτυρούσας. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα εἶναι Α') μυθικὴ
παράδοσις περὶ ἔξορύξεως τοῦ ὀφθαλμοῦ τοῦ ἡλίου ὑπὸ
τῆς σελήνης καὶ ἄλλα τινά, Β') τεχνικὴ παράστασις τοῦ
ἡλίου ἐπὶ νομισμάτων καὶ δακτυλιολίθου ἐκ Πόντου, Γ')
ὄρκοι πρὸς αὐτὸν καὶ κατάραι, εἰς ἐκπλήρωσιν τῶν ὁποίων
ἐπιζητεῖται ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ καὶ Δ') διάφοροι φράσεις
φέρουσαι ὑποκείμενον μὲν τὸν ἥλιον, ρῆμα δὲ ἐν ἑξ' ἐκεί-
νων, τὰ ὁποῖα κυρίως προσωπικὸν ὑποκείμενον ἀπαιτοῦσιν.

¹ Λαογραφικὰ Σύμμεικτα Β' σ. 111.

Α) Ὁ ἥλιος κατὰ τὰς μυθικὰς ἐκ Πόντου παραδόσεις.

Ὅτι ὁ ἥλιος καὶ ἐν Πόντῳ, ὡς πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἦδη ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων ἐθεωρεῖτο πρόσωπον, τοῦτο ἐν πρώτοις μαρτυρεῖ ἡ αὐτόθι μυθικὴ παράδοσις, καθ' ἣν ἐξώρυξε τὸν ἕνα ὀφθαλμὸν του ἢ ἀδελφὴ του σελήνη, διότι περιήλθεν οὗτος εἰς ἔριδα πρὸς αὐτὴν μὴ στέρξας νὰ φωτίῃ καὶ αὐτὸς τὴν νύκτα ἐκ περιτροπῆς ἀντὶ ἐκείνης¹, ἔπειτα τὸ ὅτι ἐν ἐπωδῇ τινι ὑπὸ τῶν παιδῶν κατὰ τὰς χειμερινὰς ἡμέρας τὸ πρῶτ' ἀδομένη παρίσταται οὗτος φέρων τὸ ὄνομα Κωσταντίνος ἢ καὶ ἄε-Κωσταντίνος² καὶ τρίτον τὸ ὅτι ἐν τοῖς παρατιθεμένοις ἐνταῦθα στίχοις ἄσματος Ποντικοῦ³ γίνεται μνεῖα καὶ τοῦ ὀνόματος τῆς μητρὸς αὐτοῦ Μεληδόνας καλουμένης:

Σίτ' ἐπήγνα 'μάλια 'μάλια
εὔρα 'μάλια καὶ λιβάδια
ἀναράντ'σια⁴, πορτοκάλια
καὶ 'ζτήν ἄκραν κρὲν⁵ πεγάδιον⁶.

Ἐπλωσα νὰ παίρω ἕναν
καὶ τῆ "Ἡλ' ἢ μάννα 'κούκ'σεν,⁷

— Ντὸ λαλεῖς,⁸ νὲ Μεληδόνα,⁹

Πᾶς κηέτσάκωσα¹⁰ κλαδόπα;¹¹

πᾶς κηέμάραινα φυλλόπα;

¹ Ἴδὲ Ν. Πολίτ. ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 162 καὶ Παραδόσ. 1. σελ. 127 ἀρ. 230

² Ἴδὲ Δ. Οἰκονομίδου *Lautlehre des Pontischen* Leipzig 1908 σελ. 148. Πρβλ. καὶ ὁμοίαν ἐκ Μυτιλήνης ἐπὶ φθὴν παρὰ Kretschmer *der heutige Lesbische Dialekt* σελ. 59 καὶ Ν. Πολ. ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 143 - 144 ὑπόσημ. 4).

³ Δ. Οἰκονομίδου ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 139.

⁴ νεράντσια⁵ κρύον⁶ βρύσιν⁷ ἐφώνησεν⁸ τί φωνάζεις;

⁹ ἄρσεν. Μεληδόνης ὄνομα τουρκομάχου, ὡς φαίνεται, ἥρωος ἀπαντᾷ ἐν ἄσματι τῆς Κορσικῆς παρὰ Ν. Β. Φαρδύ, ὕλη καὶ σκαρίφημα ἱστορίας τῆς ἐν Κορσικῇ Ἑλλῆν. Κοινότη. ἐν Ἀθήναις 1888 σελ. 171 - 172. ¹⁰ μήπως ἔσπασα ¹¹ κλαδάκια.

B') Ὁ ἥλιος ἐν τῇ τεχνικῇ παραστάσει αὐτοῦ.

Γνωστόν, ὅτι ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἡ τέχνη παριστᾷ τὸν ἥλιον ὑπὸ μορφὴν νεανίου ὠραίου (σχεδὸν κατὰ τὸ ἰδανικὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, μετ' οὗ καὶ συνεικονίζετο) φέροντος ἐπὶ κεφαλῆς διάδημα μετ' ἀκτίνων περίξ, περιβεβλημένου τοῦς ὤμους διὰ μανδύου καὶ συνήθως ἐπὶ τεθρίππου ὄχουμένου. Οὕτω καὶ ἐπὶ νομισμάτων διαφόρων μερῶν τοῦ Πόντου παρίσταται οὕτως ὅτε μὲν ὀλόσωμος ἐπὶ τεθρίππου,¹ διὲ δ' ἐν προτομῇ μετ' ἀκτίνων περίξ τῆς κεφαλῆς² Ἐπειδὴ δ' ἐκ τῆς χώρας ταύτης εὐρίσκονται καὶ ἄλλα νομίσματα παριστάντα τὸν Ὀρμίσδαν ἐπὶ τεθρίππου (ὡς ἐξ Ἀμασειᾶς τὸ τοῦ Καρακίλλου ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ Hunter πίνακ. XLIV, 11) ἢ τὴν προτομὴν τοῦ Μίθρα (ὡς τὸ ἐκ Τραπεζοῦντος ἐν τῇ γενικῇ συλλογῇ τοῦ Waddington πίνακ. XV, ἀρ. 16), φαίνεται, ὅτι ἐκ Περσίας, ἐνθα καὶ ὁ Ὀρμίσδας καὶ ὁ Μίθρας ἐξεπροσώπων ἰὴν θεότητα τοῦ ἡλίου, εἰσήχθη ἡ λατρεία αὐτοῦ καὶ εἰς τὸν Πόντον, ὅθεν μετεδόθη καὶ εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα. Ἄλλως τε οὐχὶ ἄσχετος πρὸς τὴν ἐν Πόντῳ λατρείαν τοῦ ἡλίου φαίνεται καὶ ἡ μυθολογικὴ παράδοσις, ὅτι ἐν Κολχίδι ἠπῆρχε τὸ ἀνάκτορον³ αὐτοῦ καὶ ὅτι ἐκεῖ εὐρίσκοντο ἡ σύζυγος αὐτοῦ Πέρση καὶ ὁ υἱὸς του Αἰήτης, ὁ πατὴρ τῆς Μηδείας καὶ ἀδελφὸς τῆς Κίρκης.

Καὶ κατ' αὐτοὺς τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους ὑπὸ μορφὴν ὠραίου ἐφήβου φαίνεται, ὅτι ἀπεικονίζετο ὁ ἥλιος, ὡς δύναται τις νὰ εἰκάσῃ ἐκ τῆς παραστάσεως δακτυλιοῦ, ὅστις

¹ Οὕτω παριστᾷ αὐτὸν νόμισμα τοῦ Κορμόδου ἐξ Ἀμασειᾶς· ἰδὲ τόμ. Α' τεῦχ. 1 πίνακ. IV ἀρ. 22 τῆς γενικῆς συλλογῆς τῶν ἑλλην. νομισμάτων τῆς Μ. Ἀσίας τοῦ Waddington.

² Τὴν παράστασιν ταύτην εὐρίσκομεν ἐπὶ νομισμάτων ἐξ Ἀμασειᾶς καὶ Σινώτης· ἰδὲ Waddington ἐνθ' ἄνωτ. πίνακ. IV, ἀρ. 8 καὶ πίνακ. XXVII, 6.

³ Λομπρότατα περιγράφει αὐτὸ ὁ Ὄβιδιος (Μεταμορφ. I, στ. 33 κ.έ. σελ. 28 ἐκδ. J. Siebelis 1885) κείμενον πέραν τῆς Αἰθιοπίας καὶ τῶν Ἰνδῶν. Περβλ. καὶ Nonn. XII 1 κ.έ.

εὐρεθεις τὸ 1885 (μετ' ἄλλου παριστῶντος τὴν Ἄρτεμιν) ἐν Sadah,¹ χωρῖω κειμένῳ ΝΑ τῆς Ἀργυροπόλεως εἰς διήμερον ἀπ' αὐτῆς ἀπόστασιν, φέρει κεφαλήν ὠραίου νεανίου καὶ ἐπιγραφὴν ἑλληνικὴν πέριξ, ἣτις ἀντιστρόφως ἀναγινωσκομένη παρέχει τὴν λέξιν ΗΛΙΟΥ (ἣτις ὁμως ἴσως εἶναι καὶ γενικὴ τοῦ Ἡλίας).

**Γ') Ὁρκος πρὸς τὸν ἥλιον καὶ κατάραι
μετ' ἐπικλήσεως αὐτοῦ.**

Ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἀρχαιότητι ὁ ἥλιος ὡς θεὸς τοῦ φωτός καὶ τῆς θερμότητος ἐλατρεύετο πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ διάφορα κατὰ τόπους ὀνόματα, οἷον Φοῖβος, Ἀπόλλων, Ἡρακλῆς, Διόνυσος κλπ. καὶ πρὸς τὴν λατρείαν αὐτοῦ πιθανῶς συνεταυτίζετο ἢ τοῦ ἀκραιῦ ἢ ἀκταίου Διὸς λατρεία.² Ἡδη παρ' Ὀμήρῳ,³ Πινδάρῳ,⁴ Αἰσχύλῳ,⁵ Σοφοκλεῖ⁶ κ. ἄ. γίνεται μνεῖα αὐτοῦ ὡς θεοῦ καὶ ἐν ᾧ ἐν τῷ ἑλληνικῷ πανθέῳ δευτερεύουσαν κατέχει οὗτος θέσιν, παρὰ Σοφοκλεῖ παρίσταται ὡς προεξέχων πάντων τῶν θεῶν (ἰδὲ ὑποσημ. 6). Ἐντεῦθεν καὶ ὠρκίζοντο πρὸς αὐτὸν «νῆ τὸν Ἡλιον» (Ἀρχέδ. παρ' Ἀθην. 7 σελ. 294) καὶ «μὰ τὸν Ἡλιον» (Φιλόστρ. σελ. 83)· ὁ δὲ ὄρκος οὗτος ὑπὸ τὸν τύπον «μὰ τὸν ἥλιον» ἢ «μὰ τὸν ἥλον» συνηθέστατος ἐν Πόντῳ προσεπιμαρτυρεῖ καὶ αὐτὸς τὴν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς εἰδωλολατρείας ἀντίληψιν τοῦ ἥλου

¹ Τοῦτο ἀποκλειστικῶς ὑπὸ Κούρδων νῦν οἰκούμενον κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἐκαλεῖτο Satala.

² Λαογρ. Σύμμ. Β' 148.

³ Ἰλ. Τ, 197: «Δί τ' Ἡλίῳ τε» αὐτόθ. 259: «ἴστω νῦν Ζεὺς, Γῆ τε καὶ Ἡέλιος». Ὀδ. α, 8: «Ἐπερίονος Ἡελίοιο» αὐτόθι θ. 270-272: «ἄφαρ δὲ οἱ ἄγγελος ἦλθεν Ἡλιος, ὃ σφ' ἐνόησε μιγαζομένους φιλότητι».

⁴ Πυθ. 4,428: «Ἀελίου θαυμαστός υἱός.»

⁵ Πέρσαι 232: «Τῆλε πρὸς δυσμαῖς ἀνακτος Ἡλίου φθινασμάτων.»

⁶ Οἰδ. Τύρ. 660: «οὐ τὸν πάντων θεῶν θεὸν πρόμον Ἄλιον.»

ὡς θεοῦ. ¹ Πρβλ. Ἄρμουρη στ. 95. 143. 176 (ἔκδ. Δεστούνη).

² Ἀλλὰ καὶ αἱ ἐξῆς συνήθεις ἐν Πόντῳ αὐτοκατάραι, πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν ὁποίων ἐπιζητεῖται ἢ ἐνέργεια τοῦ ἡλίου, ἐμφαίνουσι μᾶλλον, ὅτι παρίσταται οὗτος ὡς πρόσωπον ὑπεράνθρωπον: «νὰ τυφλῶν³ με (ἢ: νὰ στραβῶν³ με) ὁ ἥλον, ἂν λέγω ψέματα» καὶ «ὁ ἥλον νὰ παίρ³ τὸ φῶς μ², ἂν³ κὶ λέγω σε τὴν ἀλήθειαν» ἦτοι ὁ ἥλιος ν² ἀφαιρέσῃ τὸ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν μου, ἂν δέν σοι λέγω τὴν ἀλήθειαν.

Δ') Διάφοροι φράσεις τὴν προσωποποιῶν τοῦ ἡλίου ἐμφαίνουσαι.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἀφθονίαν στοιχείων τὸν ἥλιον ὡς πρόσωπον παριστῶντων παρέχει ἡ ποικιλία τῆς διάλεκτος διὰ πολλῶν φράσεων, αἵτινες ὑποκείμενον μὲν φέρουσι τὴν λέξιν ὁ ἥλον (τ. ἔ. ὁ ἥλιος), ῥῆμα δὲ ἐν τῶν ἐξῆς συνήθως ἔμφυχον ὑποκείμενον ἀπαιτοῦντων: ἐβγαίν² (κοιν. βγαίνει), παίρ² (κοιν. παίρνει), κρούει, ἔρται (τ. ἔ. ἔρχεται), σουμῶν² (= πλησιάζει), ἀνηβαίν²,² δεβαίν² (τ. ἔ. διαβαίνει ἐν τῇ σημασίᾳ τοῦ παρέρχεται), πάει (᾿ς σὴ μάνναν ἄτ'), ἐμπαίν² (ἀπέσ² ἢ: ᾿ς τὸ κιφάλ'), ἀποδεβαίν² (καὶ ἀπιδεβαίν² = δύει), βασιλεύ² ἢ καὶ βουτᾶ (ὡς ἐν τῇ κοινῇ βασιλεύει, βουτᾶ), φεύ² (τ. ἔ. φεύγει ἐν τῇ σημασίᾳ τοῦ δύει), σαβέυ²,³ κατακιφαλάετα (= κλίνει πρὸς τὴν δύσιν, κυρίως πίπτει κατακέφαλα), ἐλέε² μετ² ἀντικειμένου (ἢ καὶ: παίρ²) τ. ἔ. βλέπει,⁴ προσ-

¹ Ἄλλα λείψανα τῶν χρόνων τῆς εἰδωλολατρίας εἶναι καὶ οἱ ὡσαύτως ἐν Πόντῳ συνήθεις ὄρκοι: «μὰ τὴν Ἥν (τ. ἔ. Γῆν), «μὰ τὸν Οὐρανόν», «μὰ τ᾿άστρα.» Καὶ ἐν Πελοποννήσῳ καὶ Κρήτῃ ἀκούει τις ἐνίοτε τὸν ὄρκον «μὰ τὸν ἥλιο.» Σύμμ. Β' 141.

² Ἐν τῷ ἐξῆς ἔσμαι τῆς Οἰνός παρα Δ. Οἰκονομ. ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 131:

Ὁ ἥλον ἐμαρμάριξεν τοῖς οὐρανοῦς ἐνῆβεν, ἄστρα κὶ φαίνονται πoudέν, ἐκρῦφεν ὁ φεγγάριν.

³ Ἐκ τοῦ τουρκικοῦ σαβμάκ = ἐκλείπειν, ἀφανίζεσθαι.

⁴ Πρβλ. τὸ τῆς κοινῆς: «τὸ βλέπει (ἢ: τὸ παίρνει, τὸ χτυπᾶ, τὸ πιάνει) ὁ ἥλιος.»

βάλλει διὰ τῶν ἀκτίνων του, ἀπομακρύν' (ἀμετάβ.), ἠψηλῶν' (= ἀνέρχεται ὑψηλὰ εἰς τὸν ὀρίζοντα), χαμελύν' (= κατέρχεται κλίνει πρὸς τὴν δύσιν), κατηβαίν' (ἀσσὰ ραχία) ἤτοι καταβαίνει ἐκ τῶν ὀρέων ἀνερχόμενος ὑψηλὰ εἰς τὸν ὀρίζοντα, πορπατεῖ, τρέσχι, πιάν' (μετὰ προσωπ. ἀντικειμ. ἐπὶ ἡλιάσεως), κρύφκεται (᾿ςσὰ λίβια ἦ: ὀπίσ' ᾿ςσὸ ραχίην) κρύπτεται (ἐντὸς τῶν νεφῶν ἢ ὀπισθεν τοῦ ὄρους), δεῖ (τ. ἔ. δίδει) ἐν τῇ φράσει «ὁ ἥλον δεῖ καὶ παίρ'», περὶ ἧς ἰδὲ κατωτ. σελ. 391, ματουῖται ἐν μοιρολογίοις (ἰδὲ κατωτ. σελ. 391), πιάσκειται (τ. ἔ. πιάνεται ἐν τῇ σημασίᾳ τοῦ ἐκλείπει), περὶ οὗ ἰδὲ ὡσαύτως σελ. 391.

Παρατίθενται ἤδη ἐνταῦθα αἱ φράσεις, αἵτινες φέρουσιν ὑποκείμενον μὲν τὴν λέξιν ὁ ἥλον, ρῆμα δ' ἐν τῶν προμνησθέντων:

«Ἐξέβεν ὁ ἥλον»¹ (κοιν. βγῆκε ὁ ἥλιος), «ὁ ἥλο ἐξέβε» ἐν Ὁφει καὶ «ξέβην ὁ ὕλιος» ἐν Σινασῶ, ἤτοι ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος, «ἄμον τ' ἐβγαίν' ὁ ἥλον» ἄμα τῇ ἀνατολῇ τοῦ ἡλίου, «ὁ ἥλον ἐξέβεν ἠψηλὰ ᾿ςτὸν οὐρανόν» ὁ ἥλιος ἀνῆλθεν ὑψηλὰ εἰς τὸν οὐρανόν, «ὁ ἥλον ἐξέβεν ἀσσὰ λίβια» ὁ ἥλιος κεκρυμμένος ἐντὸς νεφῶν ἐξῆλθεν αὐτῶν.

«ἄτωρα θὰ παίρ' ὁ ἥλον»² ὅσονούπω θὰ ἀνατείλῃ ὁ ἥλιος, «ἀκόμαν ὁ ἥλον κι ἐπῆρεν» ἀκόμη δὲν ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος, «ὁ ἥλον ἐπῆρεν ᾿ςσὰ ραχία (ἦ: ᾿ςσὰ παραθύρια) ὁ ἥλιος προσέβαλε διὰ τῶν ἀκτίνων του τὰ ὄρη (ἦ: τὰ παράθυρα), «ὁ ἥλον ἐπῆρεν καί ᾿ς σ' ἐμέτερα κι ἔσ'» παροιμιώδης φράσις λεγομένη ὑπὸ τοῦ ἀπροόπτως εἰς τὸ βέλτιον μεταπεσότος. Καὶ μετ' ἀντικειμ. «ἐπῆρεν ἄτο ὁ ἥλον» = α) τὸ προσέβαλεν ὁ ἥλιος διὰ τῶν ἀκτίνων του β) ἔφθειρε τὸ χρῶμά του.

«οὐλεν τὴν ἡμέραν ὁ ἥλον κρούει»³ τ' ἔμπρ' τὸ μέρος

¹ Ἐκ τοῦ «ἐβγαίν' ὁ ἥλον» ἐσηματίσθη καὶ σύνθ. θηλ. οὐσ. ἡλέβγα = ἡ ἀνατολή. Πρβλ. τὸ παρά Σομαβ. εὔγα (γρ. ἔβγα) τοῦ ἡλίου ἐν τῇ λ. ἥλιος.

² Ἐκ τῆς φρ. «ὁ ἥλον παίρ'» ἐσηματίσθη τὸ σύνθετον οὐδ. οὐσιαστικὸν ἡλέπαρμαν = ἡ ἀνατολή τοῦ ἡλίου.

³ Τὸ κρούγω ὡς μεταβ. συνηθίζεται καὶ ἐπὶ προσβολῆς νόσου

τ' ὀσπίτ' » ὅλην τὴν ἡμέραν ὁ ἥλιος προσβάλλει τὸ ἔμπροσθεν μέρος τῆς οἰκίας, « ἄσσο μεσημέρ' κύστερία ὁ ἥλιον κί κρούει τ' ὀπίτν ἐμουν » μετὰ μεσημβριάν ὁ ἥλιος δὲν προσβάλλει τὴν οἰκίαν ἡμῶν, « ὁ ἥλιον ἐνδῶκεν ἔσα παραθύρια » ὁ ἥλιος προσέβαλε τὰ παράθυρα, « ἄφσ' ἄτο ἔξ', ἄς κρουη, ἄτο ὁ ἥλιον » ἄφησέ το ἔξω νὰ τὸ κτυπήσῃ ὁ ἥλιος, « ὁ ἥλιον ἀκόμαν ἰκιενδῶκεν ἀδακιέσ' » ὁ ἥλιος δὲν προσέβαλεν εἰσέτι τὰ ἐδῶ μέρη, « ὁ ἥλιον ἐνδῶκεν ἔσὸγ κῶλον ἄτ' κιέκεινος ἀκόμαν κοιμᾶται » ἔξακολουθεῖ εἰσέτι κοιμώμενος ἐκεῖνος, ἐν ᾧ ὁ ἥλιος ὑψώθη πολὺ εἰς τὸν ὀρίζοντα, « ἐνδῶκεν ἄτον ὁ ἥλιον » τὸν προσέβαλεν ὁ ἥλιος διὰ τῶν καυστικῶν ἀκτίνων του οὕτως, ὥστε ἔπαθεν ἡλίασιν. Πρβλ. καὶ τὰς κατωτέρω (σελ. 391 καὶ 390) φράσεις: « ἐπίασεν ἄτον ὁ ἥλιον » καὶ « ὁ ἥλιον ἐσέβεν ἔσὸ κιφάλν ἄτ' ».

« ἔχῃ κιέρται ὁ ἥλιον ἀδακιέσ' » ὀσονούπω ἔρχεται ὁ ἥλιος κατ' ἐδῶ, προσβάλλει τὰ ἐδῶ μέρη, « ἄμον τὸ ἔρθεν ὁ ἥλιον ἀδὰ μερέαν, ἔξεστάθην τὸ κορμί μ' » ἄμα ἦλθεν ὁ ἥλιος κατ' ἐδῶ, ἔξεστάθη τὸ σῶμά μου.

« ὁ ἥλιον ἐσούμωσεν ἔσ' ἐμέτερα κιέσ' » ὁ ἥλιος ἐπλησίασε πρὸς τὰ ἰδικά μας μέρη, πρὸς τὴν κατοικίαν ἡμῶν.

« ὁ ἥλιον ἐδέβεν » ὁ ἥλιος παρῆλθε χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἔχῃ δύσει.

« ὁ ἥλιον δεβαίν' καὶ στέκ' ἄπ' ἀδακιέσ' » ὁ ἥλιος τέως προσβάλλων τὰ κατ' ἐδῶ μέρη ὀσονούπω καταλείπει αὐτὰ ἀπομακρυνόμενος.

» ὁ ἥλιον πάει ἔσῃ μάνναν ἄτ' » (ὁ ἥλιος πηγαίνει εἰς τὴν μητέρα του, ἦτοι δύει) ἐν τῷ ἔξης στίχῳ ἄσματος:

ὁ ἥλιον πάει ἔσῃ μάνναν ἄτ κιδ φέγγον¹ πάει ἔσὸγ κύρν ἄτ'. Πρβλ. καὶ τοὺς ἔξης στίχους ἔξ ἄσματος παρὰ Δ. Οἰκονομίδη (ἐνθ' ἄνωτ. σ. 138):

ὁ ἥλιον πάει ἔσῃ μάνναν ἄτ' κλαμένος, λυπεμένος σκα-

(ὡς καὶ ἐν τῇ σημασίᾳ τοῦ κτυπῶ ἐν γένει) παρὰ τὸ πιάνω, οἶον: « ἐνδῶκεν ἄτον ἢ χολέρα, » « ὁ γουρζουλᾶς νὰ κρούῃ σε (ἦ: παίρ' τ σε) » ἢ πανούκλα νὰ σὲ κτυπήσῃ (ἦ: νὰ σὲ πάρῃ). Ἐν Ἠπειρῷ δὲ τὰ κρούγω, ἐδῶκα ὡς ἀμετάβητα λέγονται ἐπὶ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου.

¹ = τὸ φεγγάρι.

μνῆσειάτον¹ κῖ² κάθεται, στρώνειάτον³ κιάποκουμπίζει⁴.
 Πρβλ. καὶ τὰς ταυτοσήμους ἐν Ἀραβανίῳ τῆς Καππαδο-
 κίας φράσεις « ὄλιος πῆγε ᾠσὸ μάννα » καὶ « ὄλιος πῆγε
 νά βυζάση τὸ μάννα τ. » Τὸ δ' ἐν Ἡπειρῷ « ὁ ἥλιος πάγει
 γιόμα » σημαίνει ὁ ἥλιος μεσουρανεῖ. Ἰδὲ Ν. Πολίτ.
 ἐνθ' ἄνωτ. σ. 111.

« ὁ ἥλιον ἐμπαίν' ἀπέσ' » ὁ ἥλιος εἰσέρχεται εἰς τὴν κατοικίαν του, ἦτοι δύνει, « ὁ ἥλιον ἐσέβεν (ἦ καὶ: ἐταράεν) ᾠσὰ λίβια » ὁ ἥλιος εἰσῆλθεν (ἦ ἀνεκατώθη) εἰς τὰ νέφη, « ὁ ἥλιον ἐσέβεν ᾠσὸ κιράλν ἀτ' » ἔπαθεν ἡλιασιν.

« ὁ ἥλιον ἐπιδέβεν (ἦ: ἐπεδέβεν ἐν Κοτυώροις) ἀπ' ἀδᾶ » ὁ ἥλιος ἔδυσεν ἐντεῦθεν ἦτοι ἐξέλιπε δύσας καὶ ἔπαυσε φωτίζων τὸ ἐδῶ μέρος, « ἔναν ζυγόν'ν (ἦ: ζυγονέαν) κῖ ἄλλο θέλ' ὁ ἥλιον ν' ἀπιδέβαίν' » ὑπολείπεται εἰσέτι ἐνὸς ζυγοῦ μῆκος εἰς τὸν ἥλιον, ἵνα δύσῃ. Πρβλ. καὶ τὰς ἐν τῇ κοινῇ φράσεις (παρὰ Πολίτ. ἐνθ' ἄνωτ. σ. 111) « ὁ ἥλιος πάει μία δύο τριχιές (θρυγιές, βουκέντρες, καλάμια, μπράτσα), δι' ὧν δηλοῦται τοπικὸν διάστημα, ὅπερ διανύει ὁ ἥλιος ἐπὶ τοῦ ὁρίζοντος.

« ὁ ἥλιον ἐβασίλειψεν » ὡς ἐν τῇ κοινῇ ἐπὶ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου, « ὁ ἥλιον ἔφρευεν » « ὁ ἥλιον ἐσάβειψεν »⁵ καὶ ἐν Ὀφει « ὁ ἥλιο βασίλειψε », « ὁ ἥλιο ἐβούτεσε⁶ » ὁ ἥλιος ἔδυσεν πρβλ. τὸ ἐξῆς κωμικὸν ἐξ Ὀφειως δίστιχον:

ὁ ἥλιο βασίλειψε
 ἦ σεβντά⁷ μ' ἐσίνεψε⁸

φερόμενον καὶ οὕτω:

ὁ ἥλιο βασίλειψε
 τ' ἀκήλ ι μ⁹ ἐξίλειψε¹⁰.

¹ τὸν δίδει κάθισμα ² οὐχί, δὲν ³ τῷ ἐτοιμάζει στρώμα ⁴ δὲν κατακλίνεται.

⁵ ἐκ τοῦ τουρκ. σαβμάκ = ἐκλείπειν

⁶ ἡ εἰκὼν ἐκ τῶν λουτρῶν τοῦ ἡλίου

⁷ ἔρως· ἡ λ. τουρκ.

⁸ ἐχωνεύθη· ἡ λ. τουρκ.

⁹ ὁ νοῦς μου, τὰ συλλογικά μου· ἡ λ. τουρκ.

¹⁰ κατέστη ἑλλειπτής, ἐλείψασεν ὁ νοῦς μου

« ὁ ἥλιον ἐκατακιφαλάεν, ¹ ὁ ἥλιος ἔκλινε πρὸς τὴν δύσιν.
 « ὁ ἥλιον οὐς τὸ μεσημέρ' ἔλεπ' (ἢ παίρ') τ' ὄσπιν ἐμου»
 ὁ ἥλιος μέχρι μεσημβρίας βλέπει (ἦ: χτυπᾷ, παίρνει) τὴν οἰκίαν ἡμῶν.

« ὁ ἥλιον ἐπεμάκρυνεν » ὁ ἥλιος ἀπεμακρύνθη.

« ὁ ἥλιον ἐψηλώσεν (ἦ: ἐξέβεν ἕψηλὰ) » ὁ ἥλιος ἐπροχώρησεν, ἀνῆλθεν ὑψηλὰ εἰς τὸν ὀρίζοντα.

« ὁ ἥλιον ἐχαμέλυνεν » ὁ ἥλιος κατῆλθε κλίνων πρὸς τὴν δύσιν.

« ὁ ἥλιον κατηβαῖν' ἄσσὰ ραχία » ὁ ἥλιος ἀνατείλας καὶ φωτίζων τὰς κορυφὰς τῶν ὄρεων ἀνέρχεται ὑψηλὰ εἰς τὸν ὀρίζοντα καὶ οὕτω ἐκ τῶν κορυφῶν τῶν ὄρεων κατέρχεται φωτίζων καὶ τὰ χαμηλότερα μέρη.

« ὁ ἥλιον πορπατεῖ (ἦ: τρέχει) δυνατὰ » ὁ ἥλιος περιπατεῖ (ἦ: τρέχει) ² γρήγορα.

« ἐπίασεν ἄτον ὁ ἥλιον » ἔπαθεν ἡλιασιν.

« ὁ ἥλιον ἐκρύφτεν ἕσα λίβια (ἦ: ὄπισ' ἕσῳ ραχίν) = ὁ ἥλιος ἐκρύβη ἐντὸς τῶν νεφῶν (ἦ: ὄπισθεν τοῦ ὄρους).

« ὁ ἥλιον δεῖ καὶ παίρ' » ³ ὁ ἥλιος ὅτε μὲν δίδει φῶς εἰς τὴν γῆν ἐξερχόμενος τῶν νεφῶν (ὅταν εἶναι κεκαλυμμένος ὑπ' αὐτῶν), ὅτε δὲ ἀφαιρεῖ αὐτὸ εἰσερχόμενος εἰς αὐτά.

« ὁ ἥλιον πα ἕματοῦται » (τ. ἕ. καὶ ὁ ἥλιος τόσον ἐθλίβη ἐκ τοῦ θανάτου προσφιλοῦς προσώπου, ὥστε ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν του ἐκρέει αἷμα ἀντὶ δακρῶν) ἐν μοιρολογίῳ, ὡς τὸ ἐξῆς:

Τὰδέλφια οὐντὰν χωρίζουνταν, ὁ ἥλιον πα ἕματοῦται,
 μουδὲ ὁ ἥλιον μαναχόν, τῷ γῆλ' ἢ μάννα πάλι.

« ὁ ἥλιον ἐπιάσταν » ἔγινεν ἐκλειψις τοῦ ἡλίου (κυρίως συνελήφθη ὁ ἥλιος) ⁴. Σημειωτέον ἐνταῦθα, ὅτι, προκειμένου

¹ κυρίως σημαίνει ἔπεσε κατακέφαλα.

² Ἐν Κύπρῳ ἡ φρ. « ὁ ἥλιος τρέχει » δηλοῖ, ὅτι ὁ ἥλιος βαίνει πρὸς τὴν δύσιν. Ἰδὲ Λουκά φιλολ. ἐπισκέψεις σ. 55. *Ηδη ἐν τῷ ψαλμῷ ΙΗ, 6 παρίσταται ὁ ἥλιος διανύων τὴν ὁδὸν αὐτοῦ.

³ Διάφορος ἡ κατάρα « νὰ δῆ καὶ παίρ' ἢ ψυχὴ σ' » = νὰ ἀγωνιᾷς ψυχορραγῶν.

⁴ Λέγουσι καὶ « ὁ ἥλιον ἐσκοτείνεψεν (ἦ: ἐσκοτενίασεν) » ἐπὶ τῆς αὐτῆς σημασίας.

περὶ ἐκλείψεως τοῦ ἡλίου ὡς καὶ τῆς σελήνης, ἐπικρατεῖ καὶ παρὰ τοῖς ἡμετέροις ἐν Πόντῳ καὶ ἐνιαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ὁ δεισιδαίμων φόβος, ὃν ἤδη ἀπ' ἀρχαιοτέρων χρόνων αἰσθάνονται πάμπολλοι λαοὶ² συνήθως ἀπολίτιστοι καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐν Ἀνατολῇ ἰδίως, ἀλλ' ἐν ᾧ οἱ ἡμέτεροι πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ δῆθεν ἐπικειμένου κακοῦ προσφεύγουσι συνήθως εἰς δεήσεις μόνον καὶ ἰκεσίας πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τοὺς ἁγίους, ἵνα τῇ βοήθειᾳ αὐτῶν ἀποτραπῆ μέγα τι δυστύχημα, ὅπερ ὑποτίθεται, ὅτι προμηνύει ἡ ἔλθεις, ἄλλοι λαοί, ἐν οἷς καὶ ὁ Τουρκικὸς, προσπαθοῦσι καὶ διὰ φωνῶν καὶ πυροβολισμῶν εἰς τὸν ἀέρα καὶ συγκρούσεων χαλκίνων ἢ καὶ σιδηρῶν σκευῶν νὰ θέσωσι τέρμα εἰς τὴν ἔκλειψιν, νομίζοντες, ὅτι διὰ τῶν μέσων τούτων τρομοκρατούμενον καταλείπει ἐλεύθερον τὸ θῆραμα αὐτοῦ τὸ πονηρὸν πνεῦμα ἢ τὸ θηρίον, ὅπερ συλλαβὸν αὐτὸ προσπαθεῖ κατὰ τὴν φαντασίαν αὐτῶν νὰ τὸ πνίξῃ. Ἐπειδὴ δὲ τὴν αὐτὴν δεισιδαίμονα δοξασίαν ἀπαντῶμεν καὶ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, ὡς καὶ τὰς συγκρούσεις χαλκίνων σκευῶν, οὐδὲν τὸ ἀπίθανον, ὅτι ἐκ τῆς Ἀνατολῆς παρέλαβον καὶ οὕτω αὐτήν.

Ταυτόσημον πρὸς τὴν φράσιν «ὁ ἥλιον πιάσικεται» εἶναι καὶ τὸ «ὁ ἥλιον σκοτεινέυ' (ἢ: σκοτεινιῶ).»

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω καὶ αἱ ἐξῆς φράσεις, ἐν αἷς γίνεται λόγος περὶ ὀφθαλμοῦ καὶ καρδίας τοῦ ἡλίου, ἀποδεικνύουσιν, ὅτι οὗτος ἐθεωρεῖτο πρόσωπον:

«τὶ ἦλ' τ' ὀμμάτ' ἐφάνθην»² ἐπὶ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου, ὅταν ὁ δίσκος αὐτοῦ ἐπιφανῆ εἰς τὸν ὀρίζοντα, «τὶ ἦλ' τὴν καρδίαν ἔσχ» = α') εἶναι εὐπλαγχνος καὶ εὐεργετικὸς πρὸς τοὺς πάσχοντας, β') εἶναι εἰλικρινῆς, ἔχει καρδίαν καθαρὰν καὶ ἀγνήν, «ἄμον τὸν ἥλιον καρδίαν ἔχω» ἔχω καρδίαν καθαρὰν, ὡς ὁ ἥλιος, εἶμαι εἰλικρινῆς, οὐδένα δόλον ἐγκρύπτω. Ὅτι δὲ πλὴν τοῦ ἡλίου πρόσωπα ἐθεωροῦντο κατὰ τοὺς

¹ ὡς οἱ Ἰνδοὶ τῆς Ἀμερικῆς, οἱ Περούβιοι καὶ οἱ Πέρσαι. Ἰδὲ Ν. Πολ. ἐνθ' ἀνωτ. σ. 142.

² Περβλ. Σοφ. Ἀντιγ. στ. 100: «ἐφάνθης ποτὲ χρυσέας ἀμέρους βλέφαρον.»

χρόνους τῆς εἰδολολατρείας καὶ ἡ σελήνη καὶ τὰ ἄστρα, τοῦτο καταφαινεται ἐξ ἄσμάτων τοῦ Πόντου, ὧν ἐν ἀρχεται διὰ τῶν ἐξῆς στίχων:

Κιὰς ἔμουν ¹ παλληκάριν δώδεκα χρόνων
 κιὰς εἶχα καὶ τὴν κάλη μ' ἐξ ἑφτά χρόνων
 ἔς τὸν οὐρανὸν ἔβγαίνα, τὰστρα ἴόξευα,
 τοὺς γίλις ² καὶ τοὺς φεγγάρους ὄλους ἴόξευα

Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἥλιος ἔκπαλαι ἐθεωρεῖτο καὶ πρότυπον κάλλους, εἰς ἄσματα, μοιρολόγια, παραμύθια καὶ παροιμιώδεις φράσεις παραβάλλεται πρὸς αὐτὸν πρόσωπον λίαν προσφιλές, ³ ἰδίως σύζυγος ἢ ἐρωμένος, ἢ καὶ προκαλεῖται οὗτος εἰς ἀγῶνα κάλλους ὑπὸ κόρης περικαλλοῦς, ⁴ ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ἐξῆς:

«Ἄμον ⁵ ἥλος ἐφάνθες με κιᾶμον αἰτὸς ἐδέβες κιώσαν ἐκαλοτέρεσα, ραχία ⁶ ἐπιδέβες»· ⁷ «ἥλε μ' ἥλε μ'» ⁸ προσφώνησις γυναικὸς θρηγούσης τὸν νεκρὸν σύζυγόν της· «ἀτόσον ἔμορφος ἔτον, τὸν ἥλον ἔλεεν—Γιὰ λάμπων γιὰ θὰ λάμπω» (ἐν παραμυθ.). Ἰδὲ Ἀστ. τοῦ Πόντου τ. Α' σ. 213 καὶ Ν. Πολίτ. ἐνθ' ἄνωτ. σ. 133.

Τελευταῖον δὲν πρέπει ν' ἀποσιωπηθῆ, ὅτι καὶ μετ' ἄλλων

¹ ἄς ἡμην

² ὁ πληθ. ἐπὶ τὸ μεγαλοπρεπέστερον

³ Ἐν τῇ ἀρχαίῳτητι θωπευτικῶς ἡλίους ἀπεκάλουν οἱ γονεῖς καὶ τὰ ἀρρενα τέκνα των: «ἡλίους γὰρ καὶ τὰ ἀρρενικά τέκνα οἱ γονεῖς ὑποκοριζόμενοι καλοῦσαι» Ἀρτεμιδ. 2, 36, σ. 133 ἐκδ. Δειψ. Περβλ. καὶ Σουῖδ. ἐν τῇ λ. ἥλιος.

⁴ Τοιαύτη κόρη ἐξαισίας καλλονῆς καλεῖται ἡ λοκόραχοη.

⁵ = καθῶς

⁶ = βουνά

⁷ Οἱ στίχοι οὗτοι ἀπευθύνονται ὑπὸ νεονύμφου γυναικός, ἧς ὁ σύζυγος ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὸν γάμον του ἀπεδήμησε καὶ ἐπανεληθὼν πάλιν ἀπεδήμησε μετ' οὐ πολὺ.

⁸ Περβλ. καὶ Βενίτζ. παροιμ. 459; ἄς φέγγ' ὁ ἥλιος μου κιὰς εἶν' καὶ μόνος.

πολλῶν ρημάτων ὑπάρχουσιν ἐσχηματισμένοι φράσεις ἐν τῇ ποντικῇ διαλέκτῳ, αἵτινες καὶ αὐταὶ ἔχουσιν ὑποκείμε. τὴν λέξιν ὁ ἥλον χωρὶς ὅμως νὰ ἐκλαμβάνηται οὗτος κατ' ἀνάγκην ὡς πρόσωπον ἐν αὐτοῖς. Τὰ ρήματα ταῦτα εἶναι: λάμπ,² φωτάζ,² καμινών² (=καίει ὡς κάμινος), ξάφτ² (=πυρακτοῦται καὶ καίει δυνατά), καίει, μαρμαρίζ,² ξεραίν², ψέν², θ'ρέφ²,¹ καντηλών² (ἀποκτᾷ μεγάλην θερμότητα), φάνθεται,² ὧν τινὰ φέρονται καὶ εἰς ἄσματα, ὡς:

Κόρη στρογγύλα κιέμορφη, 'ς τὸν ἥλον ντό κοιμάσαι;
κιό ἥλον καίει τὸμ πρόσωπο σ' κιάέρα τὴν θωρέα σ'.

"Ἡλον μαραίνει μάραντα καὶ παλαλά χορτάρια
κιέσὺ μαραίνεις τσ' Ἑλλενους, ῥωμαίικα παλληκάρια.

ΔΗΜ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ

¹ Πρβλ. τὴν παροιμιώδη φράσιν: «ὁ ὕπνον θρέφει τὰ μωρὰ κιό ἥλον τὰ μουσκάρια» εἰς στίχον δεκαπεντασύλλαβον.

² φρ. «ὁ ἥλον ἀκόμαν 'κιέφάνθεν» δὲν ἐφάνη ἀκόμη ὁ ἥλιος.